

مقاله پژوهشی: شناسایی زیرعوامل برتری ساز توان رزم با رویکرد تهدیدات ناهمطراز

محمد نوری^۱، عزت... معتمدیان^۲

دریافت مقاله: ۹۶/۱۱/۱۷

پذیرش مقاله: ۹۷/۰۱/۲۱

چکیده

کشور جمهوری اسلامی ایران از موقعیت بسیار حساس و راهبردی در منطقه خاور میانه برخوردار است. مأموریت ارتش جمهوری اسلامی ایران پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی ایران است و این مهم نیازمند آمادگی رزمی و داشتن توان رزم برای خنثی کردن تهدیدات است از این رو شناسایی زیرعوامل برترساز توان رزم آجا و چگونگی کاربرد آن‌ها امری با اهمیت است؛ بنابراین هدف اصلی این مقاله شناسایی زیرعوامل برتری ساز با رویکرد تهدیدات ناهمطراز است. عوامل و زیرعوامل ممکن از منابع و تحقیقات گذشته در این رابطه و هم‌چنین مشاهده اسناد، مدارک و مصاحبه جمع آوری شده است. سپس با استفاده از مصاحبه با صاحب‌نظران و خبرگان غربال‌گری و در مرحله بعد به‌منظور استاندارد سازی و دسته‌بندی و تعیین درجه اهمیت آن‌ها با تنظیم پرسش‌نامه از نمونه آماری کسب نظر و در نتیجه زیرعوامل برترساز شناسایی و دسته‌بندی شده است. نتایج حاصله از این مقاله نشان می‌دهد که آجا از نظر زیرعوامل برتری ساز توان رزم در موقعیت بسیارخوبی قرار دارد. بنابراین با تقویت و توسعه، زیرعوامل برتری ساز شناسایی شده در این مقاله می‌توان کاستی‌های موجود در زمینه عوامل فیزیکی را به‌خوبی جبران نمود و در مجموع توان رزم آجا را ارتقاء داد.

کلید واژه‌ها: عوامل برتری‌ساز توان رزم، زیرعوامل برتری ساز، نبرد ناهمطراز، جنگ نامتقارن

۱. دانش‌آموخته دوره یکساله علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی.

۲. دانش‌آموخته دوره یکساله علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی. (نویسنده مسئول) Ezz.tollah.motamedian@gmail.com

مقدمه

امکانات سرزمینی، معادن زیرزمینی و نیز پیشرفت‌های و هسته‌ای کشور جمهوری اسلامی ایران موجب شده است تا دشمنان به این کشور طمع ورزند. هم‌اکنون حضور فعال دشمنان پیرامون مرزهای کشور اهمیت موضوع را دوچندان می‌کند. جنگ از پدیده‌های تلخ ولی واقعی زندگی بشری است که انسان به‌منظور تحمیل اراده خود به دیگران از آن استفاده می‌نماید. تحولات جامعه انسانی و گسترش روابط بین‌الملل و رشد فزاینده فناوری و غلبه دائمی بخشی از جمعیت انسان‌ها بر بخشی دیگر، وضعیتی را به وجود آورده که بخش فرودست‌تر در پی یافتن توانمندی‌های خاص برای جلوگیری از تحمیل اراده بخش قوی‌تر جامعه انسانی باشد و گاه با بهره‌برداری از ضعف دشمن، اراده خود را بر وی تحمیل نماید. این وضعیت شرایط بروز جنگ ویژه را به وجود آورده است که آن را جنگ نا هم‌طراز نامیده‌اند. در سطح عملیاتی و تاکتیکی، توان رزمی و یا قدرت جنگیدن یک یگان نظامی عبارت است از ماحصل ترکیب و تلفیق مؤثر عناصر فیزیکی با عناصر غیر فیزیکی توأم باتدبیر و چگونگی به کار بردن این عناصر در محیط عملیاتی، در راستای انجام مأموریت محوله (معین وزیری؛ ۱۳۵۹: ۵۲).

در شرایط کنونی با توجه به پیشرفت شگرف فناوری نظامی و تنوع ابداعات در شیوه‌های عملیاتی محیط‌های جنگی کاملاً ناشناخته و عوامل توان رزمی در سطح کشورها متعدد و متنوع شده‌اند. با نگرش به اینکه هدف این مقاله به شناسایی زیر عوامل برتر ساز توان رزم محدود شده است و اینکه دشمن از قابلیت‌های بالای توان رزمی، به‌ویژه در سامانه‌های اطلاعاتی، الکترونیکی، جنگ روانی، سایبری و اختلال و پوشش برخوردار است، به غربال‌گری زیرعوامل‌ها بر اساس عوامل برتر ساز توان رزم خواهیم پرداخت.

عدم شناخت از زیرعوامل برترساز و چگونگی استفاده از توانمندی‌ها در حوزه عوامل برترساز توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات نا هم‌طراز به‌منظور غلبه بر تهدیدات به‌عنوان یک مسئله اساسی در سطح آجا مطرح است که این مسئله ناشی از فقدان شناسایی و طبقه‌بندی عوامل و زیر عوامل برترساز می‌باشد که ما را بر آن داشته تا طی یک فرآیند علمی به این مهم نائل آییم.

عدم شناخت زیرعوامل، عوامل برترساز توان رزم با رویکرد تهدید نا هم‌طراز در برنامه‌ریزی‌ها و طراحی‌های عملیاتی و فوریت زمانی آشنایی با آنها جهت آماده نمودن یگان‌ها برای مقابله با تهدیدات و هم‌چنین شناسایی و اولویت‌بندی و بهره‌برداری از آنها، اهمیت و ضرورت انجام این

تحقیق را نمایان می‌سازد هم‌چنین نتیجه این مقاله در صورت دستیابی به اهداف می‌تواند ضمن ایجاد هم‌فکری، فرماندهان یگان‌های رزمی را با زیرعوامل برتر ساز با رویکرد تهدید ناهمطراز آشنا کند و بر ارتقای آموزش‌ها، رزمایش‌ها، اعتمادبه‌نفس نیروی انسانی، تعیین اولویت‌ها و افزایش بهره‌وری و استفاده بهینه از منابع مالی و انسانی و... اثرات مثبت و قابل توجه برجا گذارد و در واقع هدایت‌گر و راهنمای عملی برنامه‌های عملیاتی، آموزشی، لجستیکی و... آجا باشد. بنابراین این تحقیق با اهداف و سؤال‌های زیر انجام شده است:

هدف اصلی شامل شناسایی زیرعوامل‌های مهمترین عوامل برتری ساز توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز است و هدف فرعی دربرگیرنده شناسایی مهمترین عوامل برتری ساز ارتقاء دهنده توان رزم آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز است.

همچنین سؤال اصلی این است که: زیرعوامل‌های مهم‌ترین عوامل برتری ساز توان رزم آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز کدامند؟ و سؤال فرعی این است که: مهمترین عوامل برتری ساز ارتقاء دهنده توان رزم آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز کدامند؟

فرضیه‌های تحقیق شامل دو فرضیه می‌باشد: ۱- فرضیه اصلی: عوامل برتر ساز ارتقاء توان رزم آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: هماهنگی و کنترل، مانور، جو و اقلیم، عملیات جنگ الکترونیکی، عملیات اطلاعاتی، ریسک‌پذیری و قبول خطر، عملیات پوشش و فریب، استفاده از زمین، فرماندهی و مدیریت، عملیات سد و موانع، عملیات روانی، انگیزه و خوداتکایی. ۲- فرضیه‌های فرعی که خود شامل عوامل زیر است:

ا. مهم‌ترین زیرعوامل، عامل «هماهنگی و کنترل» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: وسایل ارتباطی، انعطاف‌پذیری طرح‌ها، چندگانه بودن مسیرهای ارتباطی، خصوصیات دستور، علائم قراردادی، رابطین، تمهیدات فرماندهی.

ب. مهم‌ترین زیرعوامل، عامل «مانور» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: سرعت در عملیات، اقدام قاطع، نبردهای محدود، چابکی، عملیات غیرخطی، عملیات پیش‌دستانه، استفاده از نیروهای رزمی، استفاده از یگان‌های تاکتیکی، نوع گسترش عملیاتی، نبرد فرسایشی، تأثیر محور، حفظ دور تک، فضای مانوری، عملیات ایذائی.

ج. مهم‌ترین زیرعوامل، عامل «عملیات روانی» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: امکانات صداوسیما، شناخت شیوه‌های عملیات روانی، تأثیرپذیری

کارکنان از عملیات روانی، بهره‌برداری از شبکه‌های ماهواره‌ای در عملیات روانی، آستانه تحمل کارکنان .

د. مهم‌ترین زیر عوامل، عامل «پوشش و فریب» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: اهداف فریبنده، اختلال و فریب در سیستم‌های هدایت و کنترل، غافلگیری

ه. مهم‌ترین زیر عوامل، عامل «عملیات اطلاعاتی» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: نیروهای دانش‌گر، حفاظت اسرار، پشتیبانی اطلاعات رزمی، استفاده از پهپادها، دیده‌بانی و شنود، امنیت شبکه‌های رایانه‌ای، رادارهای ضدنفر، چند لایه بودن ارتباطات، سامانه ارتباطی مستقل و امن

و. مهم‌ترین زیر عوامل، عامل «عملیات سد و موانع» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: نبرد فرسایشی، فنون تهیه استحکامات صحرائی، بهره‌گیری از عناصر بومی، شناخت و بهره‌گیری از خطوط مواصلاتی، بهره‌برداری از امکانات بومی، زمان

ز. مهم‌ترین زیر عوامل، عامل «عملیات جنگ الکترونیکی» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: عملیات ضد ضدالکترونیکی، عملیات ضدالکترونیکی، عملیات پشتیبانی الکترونیکی

ح. مهم‌ترین زیر عوامل، عامل «خوداتکایی» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: پشتیبانی همه‌جانبه مردمی، اعتماد به نفس، ابتکار و خلاقیت، چابکی سامانه‌های آماد، سازمان‌های خوداتکا

ط. مهم‌ترین زیر عوامل، عامل «انگیزه» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: وحدت بین کارکنان، ایمان، منفعت‌طلبی، روحیه جهادی، ولایت مداری، روحیه استقامت، توسل، شجاعت، اطاعت‌پذیری، روحیه شهادت.

ی. مهم‌ترین زیر عوامل، عامل «فرماندهی و مدیریت» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: توانایی هدایت نیروها، تمرکز در فرماندهی، نوع استقرار فرماندهی، ائتلاف نظامی، یکپارچه‌سازی عملیات، مشورت در تصمیم‌گیری، انطباق ادراک عملیاتی فرماندهان

ک. مهم‌ترین زیر عوامل، عامل «استفاده از زمین» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: جنبه‌های تاکتیکی زمین، آرایش زمین

ل. مهم‌ترین زیر عوامل، عامل «ریسک‌پذیری و قبول خطر» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: سرعت عمل، مهارت و تجربه جنگی کارکنان، تحرک، توانمندی عملیات ش.م.ه، کسب آمادگی و انعطاف و نوع گسترش و پراکندگی سامانه‌های آماد و پیش

م. مهم‌ترین زیر عوامل، عامل «جو و اقلیم» در ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز عبارتند از: تأثیر آب‌وهوا، تأثیر آب‌وهوا بر آموزش، تأثیر آب‌وهوا بر آمادگی رزمی.

مبانی نظری

همان‌گونه که در ابتدای مقاله ملاحظه شد بخش‌های مربوط به بیان مسئله، اهمیت و ضرورت تحقیق، پیشینه تحقیق، سؤالات و اهداف و فرضیات تحقیق به شکل مرتبط و مفهومی آورده شد. در نظر است در این قسمت به مفاهیم و تعاریف توان رزمی، مفاهیم نبرد ناهم‌طراز بررسی و شناخت محیطی (خارجی و داخلی) به‌منظور دست‌یابی به عوامل و زیر عوامل برترساز ارتقا توان رزمی آجا با رویکرد تهدیدات ناهم‌طراز پرداخته شود. که این مهم با بهره‌گیری از تدابیر فرماندهی معظم کل قوا، مطالعه دکترین ارتش‌های جهان، منابع معتبر، آرا و نظریات صاحب‌نظران، انجام مصاحبه با خبرگان جامعه نمونه و استفاده از اسناد و مدارک موجود در آرشیو آجا میسر می‌گردد.

مفهوم شناسی

توان رزم: توان رزمی یا قدرت رزمی است که در اختیار فرمانده یک یگان است و می‌تواند از این قدرت برای از بین بردن دشمن و انجام مأموریت در میدان رزم استفاده نماید. شامل (رستمی، ۱۳۸۶: ۲۸۹):

عوامل فیزیکی: این عوامل که وجود مادی دارند، محسوس و قابل اندازه‌گیری هستند و نقش اساسی را در توانایی یک یگان برای جنگیدن ایفا می‌کنند و شامل موارد زیر می‌باشند:

یگان‌های مانوری، آتش‌های سازمانی، آتش‌های غیرسازمانی، سایر عناصر پشتیبانی رزمی، پشتیبانی خدمات رزمی. (همان)

عوامل غیر فیزیکی: اگر دو یگان نظامی را در نظر بگیریم که از لحاظ وسایل و تجهیزات و جنگ‌افزار از هر حیث یکسان و برابر باشند، یا به عبارت دیگر از نقطه نظر عوامل فیزیکی توان رزمی کاملاً مشابه و یکسان بوده ولی از لحاظ شایستگی‌های روحی و روانی، افرادی که هر دو یگان را سازمان داده‌اند و امورات آن را اداره می‌کنند، متفاوت و متمایز باشند، در این صورت توان رزمی یگانی بیشتر و مؤثرتر است که خصائل انسانی و روحی و روانی پرسنل آن برتر و ارزشمندتر باشد؛ بنابراین یگانی که دارای فرمانده و ستاد لایق‌تری باشد و سازمان‌دهی مناسب‌تری را ارائه نماید و پرسنل آن مؤمن‌تر، باروحیه‌تر، بانگیزه‌تر، آموزش‌یافته‌تر، شجاع‌تر، مصمم‌تر، مقاوم‌تر، باتجربه‌تر، منضبط‌تر و نسبت به سنن ملی و قومی و مذهبی خود پایین‌تر باشند، از برتری چشم‌گیری برخوردار و به یقین دارای قدرت جنگیدن بیشتر و برتری خواهد بود. اهم عوامل غیر فیزیکی توان رزمی عبارتند از: رهبری، سازمان، ایمان و اعتقاد، انگیزه و انضباط، آموزش، حمیت قسمتی، سنن و آداب ملی و سایر مسائل مشابه.. (همان: ۲۹۱)

مفهوم شناسی عوامل برتری ساز توان رزم

عملیات پوشش و فریب تاکتیکی:

۱. پوشش:

الف: حائل طبیعی یا مصنوعی است که سرباز را در برابر آتش دشمن حفظ می‌کند.
ب: اقدام یا تهدید در عملیات آفندی، پدافندی و یا هر دو به وسیله نیروی زمینی، هوایی و دریایی به منظور ایجاد حفاظت برقرار گردد.

ج: به عنوان درجه‌ای از تأمین به نیروی جدا از عمده قوا اطلاق می‌گردد که حرکت آن در سمت نیروی دشمن و به منظور گمراه نمودن، فریب دادن، تخریب و بر هم زدن سازمان دشمن به کار می‌رود. (رستمی، ۱۳۸۶: ۲۲۵)

به‌طور کلی پوشش تاکتیکی یعنی پوشیده نگه داشتن طرح‌ها و اقدامات تاکتیکی از چشم دشمن

۲. فریب تاکتیکی:

فریب تاکتیکی به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌گردد که به‌طور کلی موجب گمراهی و اشتباه دشمن شود و او را در تشخیص هدف و هدف‌گیری با شک و تردید مواجه نماید، در این حالت ممکن

است دشمن هدف واقعی را ساختگی تلقی نماید و از طرفی با بمباران هدف‌های ساختگی و فریبنده مأموریت‌های خود را خاتمه یافته تلقی کند. بنابراین پوشش و فریب تاکتیکی کلیه اقداماتی است که به منظور پوشیده نگاه داشتن طرح‌ها و گمراهی دشمن انجام می‌گیرد و روش‌های آن عبارتند از تک‌های فریبنده، نیرنگ‌ها، دستبرد، تظاهرات و تک‌های پشتیبانی. (همان: ۲۲۹)

جدول ۱: نمایش اقدامات مربوط به پوشش و فریب

اقدامات مربوط به اختفاء حقایق (پوشش)		اقدامات مربوط به غیرواقعی نشان دادن اعمال (فریب)	
تک فریبنده	نمایش نیرو (تظاهر)	نیرنگ	فریب دیده

عملیات اطلاعات و حفاظت:

عملیاتی که بر اساس عناصر اصلی اخبار (ا.ا.ع) و سایر نیازمندی‌های اطلاعاتی (س.ن.ا) مربوط به دشمن در منطقه عملیات که برای اجرای مأموریت موردنیاز فرماندهی است اجرا می‌گردد (رستمی، ۱۳۷۸: ۵۸۴).

عملیات اطلاعاتی عبارت است از استفاده از توانمندی‌های جنگ‌افزارهای الکترونیکی، عملیات شبکه رایانه‌ای، عملیات روانی، فریب نظامی و حفاظت عملیات که تمام این‌ها پشتیبانی می‌شود و در هماهنگی با دیگر توانمندی‌های مربوط می‌آیند تا بتوان سامانه‌های اطلاعات و اطلاعاتی را به‌خوبی وارد عمل کرده و یا از آن‌ها دفاع نمود.

۱. کسب اطلاعات در رابط با: سازمان، تجهیزات، گسترش، محل، حرکات، تاکتیک، دکترین

نظامی دشمن، جو و زمین

۲. اطلاعات به‌موقع

۳. توانایی حفاظت از اطلاعات

۴. رادارها، حساسه‌ها، دوربین‌ها

مانور:

- حرکتی است به‌منظور گسترش عده‌ها، ناوها، وسایل یا آتش‌ها و قرار دادن آن‌ها در یک موقعیت مناسب‌تر نسبت به دشمن.

- به تمرینات تاکتیکی اطلاق می‌گردد که در دریا، هوا یا زمین یا در روی نقشه به‌منظور تقلید و شبیه‌سازی جنگ انجام می‌شود.

- عملیات ماهرانه یک کشتی (ناو) هواپیما یا خودرو که موجب می‌شود حرکت مطلوبی را انجام دهد.

- یکی از اصول نه‌گانه جنگ (همان: ۷۱۵)

انواع مانور: رخنه‌ای، احاطه‌ای (یک‌طرفه، دوطرفه)، دورانی و جبهه‌ای

ممانعت و سد موانع: سد موانع عبارت است از یک سری موانع هماهنگ و تطبیق شده که به‌منظور کانالیزه کردن، هدایت، ممانعت، تأخیر و یا توقف حرکت یک نیروی مخالف به کار می‌رود و تلفات و ضایعات اضافی پرسنلی و وسایل به نیروی مخالف تحمیل می‌کند.

ممانعت: جلوگیری از اشغال یا استفاده از مناطق یا هدف‌ها توسط دشمن که ارزش تاکتیکی یا استراتژیکی دارد. (دانشکده مهندسی نزا، ۱۳۷۴: ۱۳)

عملیات ممانعتی عملیاتی است که به‌منظور جلوگیری از بهره‌برداری دشمن از منطقه، پرسنل، تسهیلات و وسایل مربوطه انجام می‌شود، مانند تخریب منابع طبیعی یا مصنوعی به‌منظور جلوگیری از دسترسی دشمن، آلوده کردن محیط. عملیات ممانعتی در رده سپاه‌های مستقل، ارتش یا فرماندهی صحنه عملیات طرح‌ریزی و هماهنگ می‌گردد. (رستمی، ۱۳۸۶: ۵۹۳)

در قرآن کریم نیز اشاراتی به چگونه جنگیدن و مانور آمده است:

ای کسانی که ایمان آورده‌اید با کفرانی که به شما نزدیک‌ترند پیکار کنید و آن‌ها باید در شما شدت و خشونت احساس کنند و بدانید که خداوند با پرهیزگاران است (سوره مبارکه نمل، آیات ۳۳ و ۴۴).

انواع ممانعت و سد موانع:

۱. سد موانع: موانع طبیعی و موانع مصنوعی

۲. عملیات ممانعتی: انهدام، برداشت و آلوده کردن یا از بین بردن وسایل و تسهیلات

عملیات جنگ الکترونیک: عملیات جنگ الکترونیک یک عملیات نظامی است که فراگیرنده کاربرد انرژی الکترومغناطیس به‌منظور تعیین، بهره‌برداری، کاهش یا ممانعت از به‌کار بردن امواج الکترومغناطیس به‌وسیله دشمن می‌شود و هم‌چنین اقداماتی را در بر می‌گیرد که به کمک آن‌ها

استفاده از امواج الکترونیکی به وسیله نیروهای خودی تأمین می‌گردد. جنگ الکترونیکی شامل سه بخش (نوع) می‌باشد: (رستمی، ۱۳۷۸: ۳۳۱)

۱. اقدامات پشتیبانی الکترونیکی

۲. اقدامات ضد الکترونیکی

۳. اقدامات ضد ضد الکترونیکی

امواج الکترومغناطیسی به منظور تشخیص، بهره‌برداری و ممانعت از به‌کارگیری مؤثر امواج الکترومغناطیسی توسط دشمن به‌کار گرفته می‌شود:

امواج مذکور در سامانه‌های ارتباطی (رادیویی، ماکروویو، ماهواره، سامانه‌های اطلاعاتی ارتباطی) و الکترونیکی (رادارها، کنترل موشک‌ها، هدف‌یاب‌ها، کنترل میادین نبرد، سامانه‌های اطلاعات رادار، سیگنالی و ...) کاربرد دارد.

هماهنگی و کنترل: فرمانده باید در اداره یگان کنترل و نظارت دائمی داشته باشد و با ایجاد هماهنگی و همکاری بین بخش‌ها موانع را برطرف نماید و با وحدت و همدلی وظایف و مأموریت محوله را به انجام برساند، زیرا با ترکیب و پیوستگی و تمرکز انرژی افراد و امکانات یگان‌ها کارها با سرعت و سهولت انجام می‌شود.

فرماندهی و کنترل بخشی از اجزای قدرت رزمی بوده که فرماندهان را در انجام امور فرماندهی و هدایت زیرمجموعه کمک و پشتیبانی می‌کنند. (آیین‌نامه ۲۰۰۴ ارتش آمریکا، بخش توان رزمی)

انواع هماهنگی و کنترل:

۱. وسایل ارتباطی

۲. انعطاف‌پذیری طرح‌های ارتباطی

۳. چندگانه بودن مسیرهای ارتباطی

۴. خصوصیات دستور: به موقع، ساده، واضح و شفاف، کامل و حفظ ابتکار عمل

۵. استفاده از علائم قراردادی: تعیین هدف‌ها، نقاط هماهنگی، خطوط خیز، خطوط عزیزمت، نقاط تماس و زمان تک

۶. رابطین (افسران رابط)

۷. تسهیلات فرماندهی: متحرک برای اجرای عملیات مداوم، محل مناسب برای برقراری

ارتباط و ارتباط رده‌بالا و پایین

عملیات روانی: عملیات روانی عبارت است از تمامی فعالیت‌های روانی و نیز اعمال سیاسی، نظامی، اقتصادی و ایدئولوژیکی که به منظور ایجاد زمینه مساعد در احساسات، حالات و رفتار گروه‌های هدف (دوست، بی طرف، دشمن) و تغییر احتمالی آن‌ها برای نیل به هدف ملی طرح‌ریزی و اجرا می‌گردد. (دافوس آجا، ۱۳۸۹: ۱۲)

کلیه فعالیت‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و عقیدتی است که در زمان صلح به منظور نفوذ در عقاید، احساسات و تمایلات گروه‌های هدف جهت نیل به مقاصد ملی اجرا می‌گردد. (همان: ۱۸)

ریسک‌پذیری و قبول خطر:

۱. میزان حساسیت یک نیرو را نسبت به عمل دشمن ریسک‌پذیری گویند. تحرک، عملیات آفندی به میزان قابل توجهی باعث تقلیل ریسک‌پذیری یگان‌ها می‌شود. راه‌ها و اقداماتی دیگر در تقلیل ریسک‌پذیری، سرعت عکس‌العمل در مقابل تهدیدات، استفاده صحیح از عملیات پوشش و فریب تاکتیکی، پراکندگی، اختفاء، پوشش، وسایل تجسس الکترونیکی، وسایل پدافند هوایی و آتش‌های ضد آتش‌بار هستند.

۲. در اطلاعات استراتژیکی به حساسیت یک کشور خارجی در برابر هرگونه اقدام و وسیله‌ای در زمان صلح و جنگ اطلاق می‌گردد که از طریق ظرفیت و توانایی جنگی آن کشور شاید تقلیل بیابد یا اراده‌اش در جنگیدن کاهش یابد. (رستمی، ۱۳۷۸: ۲۵)

۳. انواع ریسک:

الف: استفاده درست از تحرک جهت کاهش آسیب‌ها

ب: استفاده از عملیات آفندی جهت کاهش آسیب‌ها

ج: فریب، پراکندگی، اختفاء، سرعت واکنشی

د: ارزیابی ریسک‌پذیری و قبول خطر در برابر موفقیت

استفاده از زمین

زمین در رزم زمینی اثر فراوانی در نبرد دارد. زمین در ترکیب آتش و مانور و ایجاد توان رزمی تأثیر بسزایی دارد. این اثرات نسبت به اندازه، نوع، ترکیبات، تجهیزات، رده فرماندهی و شرایط هسته‌ای یا شیمیایی فرق می‌کند. فرمانده زمین را ارزیابی می‌کند تا مناطقی را که برای انجام موفقیت‌آمیز

مأموریتش مفید است تعیین کند. (معین وزیری، ۱۳۷۹: ۷۵)

تأثیر زمین بر توان رزمی در جنبه‌های زیر: اختفا و پوشش، دید و تیر، موانع، عوارض حساس و معابر وصولی.

آب‌وهوا و جو

آب‌وهوا عبارت است از، میانگین شرایط جوی یک منطقه جغرافیایی مشخص در طول یک دوره از سال یا زمان طولانی‌تر که از طریق درجه حرارت و تغییرات جوی تعیین می‌شود.

روش‌شناسی

نوع تحقیق کاربردی - توسعه‌ای می‌باشد و روش تحقیق موردی - زمینه‌ای و همبستگی - همخوانی است. تحقیق حاضر که در قلمرو جمهوری اسلامی ایران انجام شده است از لحاظ گردآوری اطلاعات روش‌های زیر را به کار گرفته است:

۱. کتابخانه‌ای (اسنادی): فیش‌برداری و مشاهده اسناد و مدارک مرتبط با موضوع تحقیق

۲. میدانی: مصاحبه و پرسش‌نامه

پرسشنامه‌های تنظیم‌شده جهت تعیین و تأیید عمده‌ترین عوامل برتری ساز توان رزم آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز و زیر عوامل آن‌ها در اختیار جامعه نمونه قرار گرفت و با استفاده از نتایج استخراج‌شده از تعداد ۷۳ پرسش‌نامه که توسط جامعه نمونه تکمیل شد اطلاعات مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

جامعه آماری کلی: صاحب‌نظران شاغل در آجا و ستاد کل در جایگاه سرلشکری به بالا که حداقل دوره فرماندهی و ستاد را طی نموده باشند، با لحاظ ضریب حفاظتی ۳۰۷ نفر برآورد شدند و جامعه خبره: خبرگان در موضوع که از درون جامعه کلی تعیین شدند شامل: هیئت‌رئیس، معاونین عملیات و اطلاعات نیروهای تابعه آجا و ستاد کل نیروهای مسلح حدوداً ۳۰ نفر می‌باشند.

روش نمونه‌گیری و حجم نمونه آماری به ترتیب زیر می‌باشد:

۱. از بین ۳۰۷ نفر جامعه کلی با استفاده از فرمول کوکران با روش هدفمند نسبی تعداد ۷۷

نفر به‌عنوان نمونه انتخاب و پرسشنامه‌های ۱ و ۲ به رأی و نظر آنان رسید که نتایج آن متعاقباً

تقدیم می‌شود.

جدول ۲) سهمیه نمونه آماری از طبقات جامعه آماری

ردیف	شرح یگان	جامعه مورد تحقیق	جامعه نمونه
۱	ستاد کل نیروهای مسلح	۷۱	۱۸
۲	ستاد آجا	۷۱	۱۸
۳	نزاجا	۶۲	۱۶
۴	نهایجا	۳۴	۸
۵	نداجا	۳۳	۸
۶	پدافند	۳۶	۹
	جمع	۳۰۷	۷۷

۲. چون حجم جامعه خبره ۳۰ نفر انتخاب شده است، بنابراین جامعه نمونه به صورت تمام شماری تعیین گردید.

پس از غربالگری عوامل برتر ساز توان رزم آجا و زیر عوامل آنها رویکرد تهدید ناهمطراز شمرده شده از ادبیات تحقیق و مصاحبه های موردی و اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه ها، با استفاده از آماره های توصیفی و استنباطی (آزمون نسبت ها) و همچنین از آزمون تی استیودنت برای استانداردسازی زیر عوامل در جهت پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیات تحقیق استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده ها و یافته های تحقیق:

ابتدا بر اساس اطلاعات گردآوری شده و داده های مربوط به پرسش نامه تحقیق متناظر با مهمترین عوامل برتری ساز توان رزم ارتش جمهوری اسلامی ایران و زیر عوامل برتر ساز از جامعه نمونه آماری با استفاده از آماره آزمون میانگین به آزمون فرضیه های تحقیق می پردازیم، برای دقت بیشتر و جلوگیری از خطای آماری، شاخص آزمون میانگین (μ) را برای هر زیر عامل به طور مجزا برحسب آزمون و خطا به دست آمده می آوریم و سپس با استفاده از نرم افزار SPSS به محاسبه می پردازیم.

آزمون فرضیه ها و داده های مربوط به پرسش نامه تحقیق متناظر با مهمترین عوامل و زیر عوامل برتر ساز می پردازیم برای این کار با استفاده از آماره آزمون میانگین T-Test داده های مربوطه را به آزمون می گذاریم، تفسیر و نتیجه هر آزمون با توجه به شاخص شمارش شده بر اساس تکرار محاسبات لازم به صورت کیفی با توجه به جدول مقیاس زیر تفسیر می شود:

جدول ۴: مقیاس محاسبات

فاصله	شرح
۴/۰۰-۴/۲۵	نسبتاً بیش از زیاد
۴/۲۶-۴/۵۰	بیش از زیاد
۴/۵۱-۴/۷۵	خیلی بیش از زیاد
۴/۷۶-۵/۰۰	بسیار زیاد

پس از انجام محاسبات لازم روی کلیه عوامل و زیر عوامل شمرده شده و با توجه به داده‌های حاصل از جامعه نمونه و با تکرار محاسبات لازم روی شاخص μ جامعه آماری نهایت مطلوب-ترین شاخص که تأثیر هرکدام بر عوامل و زیر عوامل برتر ساز را نشان می‌دهد مشخص شده است که به‌عنوان مثال زیر عامل وسایل ارتباطی به میزان بسیار زیاد ($\mu \geq 4/8$) در ارتقا توان رزم آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز مؤثر است. نتایج در جدول زیر آمده است:

جدول ۸) نتیجه آزمون عوامل و زیرعوامل برترساز توان رزم آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز

مطلوب ترین شاخص	فاصله اطمینان		میانگین	سطح معنی داری	درجه آزادی	T	عوامل	زیر عوامل
	بالا	پایین						
۴/۸	۰/۸۱	۰/۵۴	۰/۶۷۶	۰/۰۰۰	۷۲	۹/۶۹۹	هماهنگی و کنترل	وسایل ارتباطی
۴/۶	۰/۷۰	۰/۴۲	۰/۵۶۰	۰/۰۰۰	۷۴	۸/۱۰۷		چندگانه بودن مسیر
۴/۲	۰/۱۸	-۰/۱۸	۰/۰۰۰	۱/۰۰۰	۷۳	۰/۰۰۰		خصوصیات دستور
۴/۲	۰/۰۰	-۰/۴۰	-۰/۲۰۰	۰/۰۴۶	۷۴	-۲/۰۲۸		اعلانم قراردادی
۴/۸	۰/۷۸	۰/۵۰	۰/۶۴۰	۰/۰۰۰	۷۴	۹/۱۲۹		تمهیدات فرماندهی
۴/۸	۰/۸۴	۰/۶۰	۰/۷۳۰	۰/۰۰۰	۷۴	۱۲/۲۶۷	ریسک پذیری	مهارت و تجربه جنگی
۴/۶	۰/۶۴	۰/۳۵	۰/۴۹۳	۰/۰۰۰	۷۴	۶/۶۵۸		نوع گسترش و پراکندگی
۴/۳	۰/۳۳	-۰/۰۴	۰/۱۴۷	۰/۱۱۷	۷۴	۱/۵۸۷		عملیات ش.م.ه
۴/۵	۰/۵۷	۰/۳۱	۰/۴۴۰	۰/۰۰۰	۷۴	۶/۶۲۵		کسب آمادگی و انعطاف
۴/۷	۰/۷۵	۰/۴۳	۰/۵۸۷	۰/۰۰۰	۷۴	۷/۲۶۵		تحرك
۴/۸۵	۰/۸۵	۰/۶۱	۰/۷۳۳	۰/۰۰۰	۷۴	۱۲/۰۱۷		سرعت عمل
۴/۴۵	۰/۴۷	۰/۱۶	۰/۳۱۵	۰/۰۰۰	۷۲	۴/۰۵۴		نیروهای دانش گر
۴/۳	۱/۹۲	-۰/۳۰	۰/۸۱۱	۰/۱۵۰	۷۳	۱/۴۵۳	استفاده از پهپادها	
۴/۴	۰/۴۴	۰/۱۲	۰/۲۸۰	۰/۰۰۱	۷۴	۳/۴۲۴	دیدبانی و شنود	
۴/۴	۰/۶۲	۰/۳۱	۰/۴۶۷	۰/۰۰۰	۷۴	۵/۹۰۵	امنیت شبکه های رایانه	
۴/۶۵	۰/۶۴	۰/۳۳	۰/۴۸۶	۰/۰۰۰	۷۳	۶/۲۷۳	رادارها	
۴/۸	۰/۸۶	۰/۶۱	۰/۷۳۳	۰/۰۰۰	۷۴	۱۱/۴۷۵	سامانه ارتباطی مستقل	
۴/۸۵	۰/۸۵	۰/۶۴	۰/۷۴۷	۰/۰۰۰	۷۴	۱۳/۸۲۶	پوشش و فریب	غافلگیری
۴/۶	۰/۶۳	۰/۳۳	۰/۴۸۰	۰/۰۰۰	۷۴	۶/۴۵۲		اختلال و فریب
۴/۲	۰/۳۶	۰/۰۴	۰/۲۰۰	۰/۰۱۸	۷۴	۲/۴۱۷		اهداف فریبنده
۴/۳	۰/۴۳	۰/۱۰	۰/۲۶۷	۰/۰۰۲	۷۴	۳/۲۸۱		اختفا
۴/۳	۰/۴۳	۰/۰۲	۰/۲۲۷	۰/۰۳۱	۷۴	۲/۱۹۶		امکانات صداوسیما
							عملیات روانی	

مطلوب ترین شاخص	فاصله اطمینان		میانگین	سطح معنی داری	درجه آزادی	T	عوامل	زیر عوامل
	بالا	پایین						
۴/۴	۰/۴۵	۰/۰۹	۰/۲۷۰	۰/۰۰۳	۷۳	۳/۰۴۴		تأثیرپذیری کارکنان
۴/۲	۰/۲۳	۰/۱۲	۰/۰۵۴	۰/۵۴۱	۷۳	۰/۶۱۵		شبکه‌های ماهواره
۴/۵	۰/۵۱	۰/۱۹	۰/۳۵۱	۰/۰۰۰	۷۳	۴/۳۷۳		آستانه تحمل کارکنان
۴/۵۵	۰/۶۲	۰/۲۹	۰/۴۵۳	۰/۰۰۰	۷۴	۵/۵۸۳		نفوذ در اعتقادات
۴/۲	۰/۲۴	۰/۱۱	۰/۰۶۸	۰/۴۳۹	۷۲	۰/۷۷۹	تأثیر آب و هوا	تأثیر آب و هوا
۴/۱	۰/۰۸	۰/۵۰	۰/۲۸۸	۰/۰۰۸	۷۲	۲/۷۱۶		آب و هوا بر آموزش
۴/۲	۰/۱۳	۰/۲۶	۰/۰۶۸	۰/۴۸۸	۷۲	۰/۶۹۸		آمادگی رزمی
۴/۷	۰/۷۲	۰/۴۴	۰/۵۸۱	۰/۰۰۰	۷۳	۸/۰۶۹	تأثیر شبکه الکترونیکی	ضدالکترونیکی
۴/۷	۰/۷۳	۰/۴۶	۰/۵۹۵	۰/۰۰۰	۷۳	۸/۹۵۱		ضد ضدالکترونیکی
۴/۶	۰/۶۸	۰/۳۵	۰/۵۱۴	۰/۰۰۰	۷۳	۶/۰۸۴		پشتیبانی الکترونیکی
۴/۸۵	۰/۸۵	۰/۶۱	۰/۷۳۳	۰/۰۰۰	۷۴	۱۲/۰۱۷	سرعت	سرعت در عملیات
۴/۸۵	۱/۶۰	۰/۰۳	۰/۷۸۴	۰/۰۵۹	۷۳	۱/۹۳۰		اقدام قاطع
۴/۲	۰/۲۴	۰/۰۸	۰/۰۸۱	۰/۳۰۷	۷۳	۱/۰۲۹		نبردهای محدود
۴/۶	۰/۶۶	۰/۳۸	۰/۵۲۰	۰/۰۰۰	۷۴	۷/۲۳۹		چابکی
۴/۴	۰/۵۳	۰/۲۰	۰/۳۶۵	۰/۰۰۰	۷۳	۴/۴۰۰		نیروهای رزمی
۴/۲	۰/۱۷	۰/۳۰	۰/۰۶۸	۰/۵۷۲	۷۳	۰/۵۶۷		نبرد فرسایشی
۴/۲	۰/۳۱	۰/۱۴	۰/۰۸۳	۰/۴۶۴	۷۱	۰/۷۳۶		تأثیر محور
۴/۲	۰/۲۶	۰/۱۳	۰/۰۶۷	۰/۴۹۶	۷۴	۰/۶۸۴		فضای مانوری
۴/۲	۰/۳۰	۰/۰۶	۰/۱۲۰	۰/۱۸۱	۷۴	۱/۳۴۹		عملیات ابتدائی
مطلوب ترین شاخص	فاصله اطمینان		میانگین	سطح معنی داری	درجه آزادی	T		عوامل
	بالا	پایین						
۴/۶۵	۰/۶۱	۰/۳۲	۰/۴۶۷	۰/۰۰۰	۷۴	۶/۴۹۳	سازمان‌های خوداتکا	

مطلوب ترین شاخص	فاصله اطمینان		میانگین	سطح معنی داری	درجه آزادی	T	عوامل	زیر عوامل
	پایین	بالا						
۴/۷	۰/۷۲	۰/۴۵	۰/۵۸۷	۰/۰۰۰	۷۴	۸/۵۴۱		ابتکار و خلاقیت
۴/۸	۰/۸۱	۰/۵۷	۰/۶۹۳	۰/۰۰۰	۷۴	۱۱/۵۶۵		اعتمادبه نفس
۴/۶۵	۰/۶۹	۰/۴۳	۰/۵۶۰	۰/۰۰۰	۷۴	۸/۴۳۲		چابکی سامانه های آماد
۴/۷	۰/۸۲	۰/۵۴	۰/۶۸۰	۰/۰۰۰	۷۴	۹/۵۱۹		پشتیبانی مردمی
۴/۴۵	۰/۴۶	۰/۱۵	۰/۳۰۷	۰/۰۰۰	۷۴	۳/۹۳۱	سند و موانع	صحرائی
۴/۳	۰/۳۴	۰/۰۵	۰/۱۴۷	۰/۱۳۹	۷۴	۱/۴۹۵		عناصر بومی
۴/۴	۰/۴۳	۰/۱۳	۰/۲۸۰	۰/۰۰۱	۷۴	۳/۶۲۵		خطوط
۴/۴	۰/۴۹	۰/۱۵	۰/۳۲۰	۰/۰۰۰	۷۴	۳/۶۶۵		امکانات بومی
۴/۵۵	۰/۶۳	۰/۳۳	۰/۴۸۰	۰/۰۰۰	۷۴	۶/۲۵۱		موانع طبیعی
۴/۹۵	۰/۹۶	۰/۸۲	۰/۸۹۲	۰/۰۰۰	۷۳	۲۴/۵۴۱	تاکتیکه	روحیه جهادی
۴/۹	۰/۹۰	۰/۷۲	۰/۸۱۱	۰/۰۰۰	۷۳	۱۷/۶۸۸		شجاعت
۴/۹	۰/۹۲	۰/۷۵	۰/۸۳۸	۰/۰۰۰	۷۳	۱۹/۴۲۱		روحیه استقامت
۴/۹۵	۰/۹۶	۰/۸۲	۰/۸۹۲	۰/۰۰۰	۷۳	۲۴/۵۴۱		ایمان
۴/۹۳	۰/۹۵	۰/۸۰	۰/۸۷۸	۰/۰۰۰	۷۳	۲۲/۹۶۱		ولایتمداری
۴/۹۵	۰/۹۶	۰/۸۲	۰/۸۹۲	۰/۰۰۰	۷۳	۲۴/۵۴۱		منفعت طلبی
۴/۵	۰/۵۳	۰/۱۵	۰/۳۳۸	۰/۰۰۱	۷۰	۳/۵۹۷	فرماندهی	اتلاف نظامی
۴/۵	۰/۵۱	۰/۲۲	۰/۳۶۵	۰/۰۰۰	۷۳	۵/۱۴۷		تصمیم گیری
۴/۵۵	۰/۵۷	۰/۲۹	۰/۴۳۱	۰/۰۰۰	۷۱	۶/۳۳۰		ادراک عمل فرماندهان
۴/۶۳	۰/۷۱	۰/۳۲	۰/۵۱۴	۰/۰۰۰	۷۱	۵/۱۹۷		تمرکز در فرماندهی
۴/۴۸	۰/۵۵	۰/۲۰	۰/۲۷۵	۰/۰۰۰	۷۱	۴/۱۹۴		یکپارچه سازی عملیات
۴/۵۵	۰/۵۸	۰/۲۷	۰/۴۲۷	۰/۰۰۰	۷۴	۵/۵۸۹	استفاده از زمین	جنبه های تاکتیکی زمین
۴/۵	۰/۵۲	۰/۲۰	۰/۳۶۰	۰/۰۰۰	۷۴	۴/۳۹۲		ارایش زمین

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری:

نتایج تحقیق نشان از تائید فرضیه‌های تحقیق می‌باشد. بنابراین مهم‌ترین عوامل برتری ساز توان رزم ارتش جمهوری اسلامی ایران و زیر عوامل آن‌ها به شرح جدول ۴ نقش مؤثری در ارتقاء توان رزمی ارتش جمهوری اسلامی دارند

ب - پیشنهاد:

بنابراین پیشنهاد می‌شود مسئولان ذی‌ربط در نیروهای مسلح اقداماتی به شرح جدول زیر برای توسعه و ارتقاء توان رزم ارتش جمهوری اسلامی ایران به عمل آورند.

جدول اقدامات اثربخش در ارتقاء توان رزم آجا با رویکرد تهدیدات ناهمطراز

ردیف	شرح عامل	زیر عامل‌ها
۱	عملیات روانی	بهره‌مندی از امکانات صداوسیما، بهره‌مندی از شناخت شیوه‌های عملیات روانی، بهره‌مندی از تأثیرپذیری کارکنان از عملیات روانی، بهره‌مندی از شبکه‌های ماهواره‌ای عملیات روانی، بهره‌مندی از آستانه تحمل کارکنان، بهره‌مندی از نفوذ در اعتقادات
۲	مانور	سرعت در عملیات، اقدام قاطع، نبردهای محدود، چابکی، عملیات غیرخطی، عملیات پیش‌دستانه، استفاده از نیروهای رزمی، استفاده از یگان‌های تاکتیکی، نوع گسترش عملیاتی، نبرد فرسایشی، تأثیر محور، حفظ دور تک، فضای مانوری و عملیات ایذائی
۳	جو و اقلیم	تأثیر آب‌وهوا، تأثیر آب‌وهوا بر آموزش و تأثیر آب‌وهوا بر آمادگی رزمی
۴	عملیات جنگ الکترونیکی	ضدالکترونیکی، ضد ضدالکترونیکی و پشتیبانی الکترونیکی
۵	عملیات اطلاعاتی	نیروهای دانش‌گر، حفاظت اسرار، اطلاعات رزمی، استفاده از پهپادها، دیده‌بانی و شنود، امنیت شبکه‌های رایانه‌ای، رادارها، چندلایه ارتباطات و سامانه ارتباطی مستقل و امن
۶	ریسک‌پذیری و قبول خطر	مهارت و تجربه جنگی، نوع گسترش و پراکندگی سامانه‌های آماد و پیش، توانمندی عملیات ش.م.ه، کسب آمادگی و انعطاف، تحرک و سرعت عمل
۷	عملیات پوشش و فریب	غافل‌گیری، اختلال و فریب، اهداف فریبنده، اختفا، نمایش نیرو و تک‌های فریبنده
۸	هماهنگی و کنترل	وسایل ارتباطی، انعطاف‌پذیری طرح‌ها، چنگانه بودن مسیرهای ارتباطی، خصوصیات دستور، علائم قراردادی، رابطین و تمهیدات فرماندهی
۹	استفاده از زمین	جنبه‌های تاکتیکی زمین و آرایش زمین
۱۰	فرماندهی و مدیریت	اتلاف نظامی، توانایی هدایت نیروها، مشورت در تصمیم‌گیری، انطباق ادراک عملیاتی فرماندهان، تمرکز در فرماندهی، یکپارچه‌سازی عملیات و نوع استقرار فرماندهی
۱۱	عملیات سد موانع و محروم کردن	فنون تهیه استحکامات صحرائی، بهره‌گیری از عناصر بومی، شناخت و بهره‌گیری از خطوط، بهره‌برداری از امکانات بومی و بهره‌گیری از موانع طبیعی
۱۲	انگیزه	روحیه جهادی، توسل، شجاعت، روحیه استقامت، روحیه شهادت‌طلبی، ایمان، ولایت‌مداری، اطاعت‌پذیری، وحدت بین کارکنان و منفعت‌طلبی
۱۳	خوداتکائی	ابتکار و خلاقیت، اعتماد به نفس، چابکی سامانه آماد و پشتیبانی همه‌جانبه مردمی

فهرست منابع

- بنت، بروس، ۱۳۸۳، "پاسخ به تهدیدهای نامتقارن"، ترجمه سید محمد کمال سروریان، گزارش راهبردی، تهران پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- حبیبی، نیک بخش، ۱۳۸۶، "مفهوم شناسی نگرش نبرد نامتقارن"، تهران، انتشارات دانشگاه هوایی شهید ستاری.
- ذاکری دانا، حسین، ۱۳۸۷، "عوامل مؤثر فرهنگی روانی نبرد در محیط جنگ ناهم‌تراز"، تهران، دانشکده فرماندهی و ستاد آجا.
- باقری، محمدحسین، ۱۳۸۷، "نقش آماد و پشتیبانی در جنگ‌های آینده"، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- جمالی، علی، ۱۳۸۷، رساله دکتری، "تأثیر عوامل جغرافیای طبیعی خلیج فارس بر دفاع دریایی ج.ا.ایران (تأکید بر تهدیدات امریکا)"، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- دانش آشتیانی، محمدباقر، ۱۳۸۴، "طرح ریزی استراتژیک دفاعی امنیتی و برنامه ریزی پنج‌ساله دفاعی"، تهران، دانشگاه دفاع ملی.
- رستمی، محمود، ۱۳۸۶، "فرهنگ واژه‌های نظامی"، انتشارات ایران سبز، چاپ دوم.
- سلامی، حسین، ۱۳۸۳، "جنگ‌های آینده"، تهران، ماه‌نامه دانشگاه دفاع ملی.
- شکوهی، حسین، ۱۳۸۹، "تدوین راهبرد توسعه و بهره‌برداری از سامانه و آرایه‌های پهبادی آجا در صحنه نبرد ناهمگون"، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- معین، وزیر، نصرت‌الله، ۱۳۷۹، "آیین‌نامه عملیات (۱/۲-۳م)"، جلد یک (اصول جنگ، توان رزمی، عملیات آفندی).

